
KUSPER JUDIT

„ÁLLATI” VERSEK A GYERMEKIRODALOMBAN¹ **TÓTH KRISZTINA: ÁLLATSÁGOK**

A gyermekirodalom, s azon belül is a líra egyik legnagyobb kihívása, hogy a mindig megújuló irodalmi kánonoknak úgy próbáljon megfelelni, hogy közben ne távolodjon el az (életkoruk szerint viszonylag behatárolható) befogadóktól, azok mindenkori elvárásaitól. Alkotók és befogadók egyaránt tudják, hogy a versek a gyerekek első kulturális, művészeti élményei közé tartoznak, segítségükkel kerülnek közel a nyelv ritmusához, metaforikájához, mind zeneiségük, mind tematikájuk pedig a valódi feloldódást, átlényegülést kínálja. A gyerekeket megszólító versek között is kifejezetten népszerűek az állatokról szóló művek. A téma népszerűségét több irányból is megkísérelhetjük értelmezni: egyrészt létezik egy pszichológiai magyarázat, mely szerint az állat közelsége (megismerése, gondozása) a gyermek lelki fejlődését segíti, az állatok (különösen kicsinyeik) viselkedése pedig a gyermeki lét, az ártatlanság allegorikus figurájává válhat. Emellett nem mellékes az a tapasztalat sem, amely a már létező irodalmi, nyelvi hagyomány felől éri a befogadót: az irodalom szinte minden kánonja létrehozta a maga (állatokról szóló) gyerekverseit, igazodva az éppen aktuális befogadói vagy hatalmi elváráshoz. E versek pedig (a viszonylag korai befogadásnak is köszönhetően) részei lettek annak a közös tudásnak, közös emlékezetnek, mely meghatározza irodalomértésünk későbbi irányultságát is.

Ki ne ismerne őzekről, macikról, nyuszikról szóló verseket, kismadarak énekét magasztaló költeményeket? E szövegek gyerekkorunktól kezdve végigkísérnek bennünket, kulturális tapasztalatunk alappilléreivé válnak. A pillérek feladata viszont nem pusztán annyi, hogy érintetlenül álljanak. A gyerekkorban megismert korpusz egyfajta alapot biztosít, lehetőséget arra, hogy továbbépítsük, átépítsük a már meglévőt. Ilyen kísérletnek tekinthetjük Tóth Krisztina *Állatságok* című kötetét is: a kánonban igen masszívan helyet foglaló témát boncol, nevezetesen az állatot (szerencsére csak e metafora kedvéért, mert persze szó sincs állatboncolásról, ez nem szürreális kötet), azaz belép egy olyan hagyományba, melyben kényelmesen és megbízhatóan jöhetnek létre az állatos gyerekversek. Ám már a kötet címe is arra hívja fel a figyelmünket, hogy itt valami más következik, magának a témának az átértelmezésével lesz dolgunk: nem a ház körüli állatok, vagy az erdő állatai, vagy a nálatok laknak-e állatok módusza szólal meg, hanem egy olyan (nyelvi) szintre keveredünk, amely szükségszerűen más értelmezési lehetőséget kínál, hiszen maga az állat szó szlenggé traszformált állapotában jelenik meg. Mit keres egy gyerekkönyv

¹ A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

címoldalán egy olyan szó, mely jócskán negatív kontextust (netán obszcenitást) kínál fel a szövegeknek? A válasz nagyon egyszerű: újabb traszformációra van szükségünk, s az állatság szót kell eltávolítanunk hétköznapi jelentésétől, ezáltal egy olyan retorikai pozícióba helyezni, mely magát az olvasás irányát is meghatározza: nézz a szavak mögé, nyelvjáték következik! A címjáték egyik legnagyobb teljesítménye éppen az lesz, hogy a mindenkori befogadótól elvárja, hogy képes legyen beszállni e játékba, nem degradálja gügyögéssé a nyelvet, feltételezi, hogy a vele dialógusba lépő olvasó élményként éli meg a különböző nyelvi-retorikai szinteket átlépő szövegek befogadását. Már a cím telitalálat.

S milyenek ezek az állatok? Tökéletesen illeszkednek ahhoz az elváráshoz, amit a cím kínált fel: különlegesek, ismeretlenek, viccesek, játékosak. Fentebb őzekre, macikra, nyuszikra hivatkoztam, mint az „állati” versek alaphőseire; itt nem találkozunk még csak hasonló teremtménnyel sem, viszont felbukkan a dzseláda, az okapi, a tobzoska, a baribál, a babirusza, a nervál, a tanrek, a milu, a guvat stb. Jórészt ismeretlen fajok, a zoológusokon kívül valószínűleg kevés olvasó tudná meghatározni őket. Csak néhány (esetleg rajzfilmekből, mesékből is) ismert fajra bukkanunk: oposszum, fossza, kobra, lajhár, szurikáta stb. A mindenkori (kétkedő) befogadó csóválhatja a fejét: no de mi értelme van megverselni az ismeretlen állatokat, amikor a mai gyerek már azt sem tudja, milyenek a tehenek... (Ajaj, mindannyian Mehemeddé válnak?) A választ, persze, mi már sejtjük: nem erről szól a kötet, egész egyszerűen más játéokra hív. Hát akkor ismeretterjesztő szeretne lenni? Talán igen, talán nem. (Mindenesetre néhány állatnév ráragad a gyerekre, az is jó valamire.) Ám ami ennél fontosabbnak tűnik: maga az állatvers mint műfaj (van ilyen?) válik főszereplővé, ennek kerekeit feszegetik a versek, mind tematikai, mind nyelvi szinten.

Rögtön a kötet elején, az *Oposszum* című versben felkínálkozik egy olvasói szerep, ugyanis nem lehet nem észrevenni a szándékosan rossz rímeket: „Alábbi opuszom / tárgya az oposszum. / Nem láthatsz te ilyet / se utcán, se buszon.) // Pici, de nem pisze: / abszolút ronda ő. / Ne tűnődj a puszin / és vágy se epeessen,” (5.) Nem hinném, hogy arról lenne szó, hogy Tóth Krisztina elfelejtett verset írni, netán kissé elkapkodta a kötet összeállítását. Nem lehet nem észrevenni a brillírozó játékot, mely épp az olvasó elvárásoknak mutat fricskát. A szöveg szinte önműködővé válik, lehetőségei éppen a már ismert és ismeretlen, az elvárt és a váratlan feszültségéből erednek: „csak arra vigyázz, hogy / egy ág orrba ne vágjon, // ha arra mendegél / éppen az oposszum. / Erdőségekben él, / kakája epezin.” (5.) Ki lehet hát az ideális olvasó? Aki felépítette magában a gyerekversek kínálta korpuszt, olvasói tapasztalatának része a hagyomány, s ezt képes ütköztetni az itt előbukkanó szövegekkel. Lehetővé teszi, hogy máshogy működjön a vers, s egyáltalán párbeszédbe lépjen mindazzal, ami előtte tapasztalatként létezett.

Az ironia és az önironia egyszerre szervezi a kötet verseit, ami talán magának a témának (az állatoknak) a különlegességéből is fakad. A *Vombat* című versben ezt olvashatjuk: „Hogy az irodalom / a lelkére hogy hat, / nem tudni. Rovaron / éldegél a vombat. // Elég nyugodt állat, / úgy hat kilót nyomhat. / Tilos a vadá-

szat / és rádobni bombat!” (6.) Az irodalom hatása (avagy hatástalansága) mint lehetőség új fikciós teret teremt, lehetetlen vagy értelmetlen kérdésnek tűnhet egy ismeretlen, különleges állatokat bemutató kötetben, így maga az ismeret-terjesztő szerep is a fikció részévé válik, s szigorúan ironikusan kezelendő! S talán éppen ennek az irodalmi hatásiszonynak a következménye magának a nyelvnek a romlása („bombát” helyett „bombat”, de hát csak így rímel), mely éppen a bemutatott jelenség szövegszerűségére, ezáltal fikcionáltságára hívja fel a figyelmünket: zoológiai ismeretek ide vagy oda, ezek a lények itt és most léteznek, ebben a szövegben, ennek a befogadónak. Szép példája ennek a *Pitbull* című vers befejezése. „Vagyis/ ha éppen/ sétálni / indul / az ember, / jobb, ha / nem jön a / pitbull. / De ha jön, / akkor / ne simo- / gassa / mert a ku- / tyát / kettéha-” (15.) Nem találjuk az utolsó szó felét, a fikció valósággá vált, a szó lett kettéharapva. (Talán megengedhető ez a kis játék: mivel a vers szerint az embernek vigyázni kell, mert a pitbull könnyen kettéharapja, ám – épp ennek következtében – maga a vers/szöveg lett kettéharapva, azaz egy merész metaforikával élve az ember maga a vers / a szöveg / a nyelv, amit maga a nyelv / a beszélő / a verset író harap ketté.)

Az a nyelv, ami egyszerre használja fel különböző regiszterek tapasztalatait: jelen van a lírai hagyomány kifinomult, fennkölt nyelve, a tudomány nyelve, a szleng, a mindennapi gyereknyelv, s ezek egymást támogatják, kiegészítik, együtt hozzák létre a jelentést. A *Narvál* című vers tudósokat felvonultató életképe mindezt jól példázza: „Két tudós suttog a partnál / és narválra várnak régen, / de sehol egy árva narvál, / hason csúszkálnak a jégen. // - Jéggé vagyok merevedve, / fúj a szél a fenekembe, / nincs is ebben semmi jó, ha ez egy expedíció! // - Lám, elég egy kicsi fagy, / a figyelmed ki-kihagy! Ne légy olyan ener-vált, / lessük inkább a narvált!” (26.)

A cím tapasztalatát viszi tovább nyelvi szinten a *Nagy mara* című vers: „Kisfiam, szólt a nagymama, / pici állat a nagy mara. / Mint egy nyúl, de a füle apró: / de most ezzel egy kicsit hagyj, jó? // Majd elmegyünk az állatkertbe, / ott legelészik, majd meglátod, / a kis marát, a nagy marát meg / az összes ilyen marhaságot.” (8.) A versek beszélője újra és újra reflektál saját témájára, állatságként, marhaságként értelmezi, miközben épp e kifejezések teszik lehetővé, hogy ne vegyük komolyan sem az értékítéletet (mivel arról nem is lehet szó), se magát az állathatározó-jelleget.

A harminc vers mindegyike új kihívást kínál, a versekből árad a játék, a móka a nyelvvel, a hagyománnyal, mindez úgy, hogy közben nem le-, hanem felépít egy új olvasásmódot. A kötetnek ott van a helye – többek között – Lackfi János és Vörös István *Apám kakasa* című kötete mellett, igaz, az Állatságok nem az intertextualitást helyezi a vers(újra)értelmezés középpontjába (bár találko-zunk ilyenekkel is, csak nem egy egész költeményre vonatkozik a hipertextus: az *Oposzum* című vers megidézi a *Jégekorszak* film egyik szállóigévé vált mondatát, mely magyar fordításban így hangzik: Az oposzumbosszú hosszú, Tóth Krisztinánál pedig: „szőrös az oposzum, / hosszú, mint a bosszúm” (5.), de ez már a medialitás kérdéskörét érinti). A konkrét szövegek, versek megidé-

zése és újraírása helyett magát a gyerekvers-írás hagyományát értelmezi újra, elhelyezve a – már jól működő – kortárs gyermekirodalmi kontextusban, így teremtve meg az utóbbi évek (gyermek)lírájának egyik legizgalmasabb teljesítményét. (Magvető Kiadó, Budapest, 2007.)